

АРХИТЕКТОНСКО-АНТРОПОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ БЕЖАНИЈЕ НА ПОЧЕТКУ ХХІ СТОЛЕЂА: УТИЦАЈ УРБАНОГ РАЗВОЈА НА ГРАНИЦЕ И ПЕРЦЕПЦИЈУ НАСЕЉА

БОГДАН ДРАЖЕТА, МЛАДЕН СТАНКИЋ

САЖЕТАК:

Бежанија – као једно од старијих насеља у данашњем граду Београду, односно Општини Нови Београд, представља место богато не само урбаноисторијским већ и архитектонским обележјима. Штавише, етнолошко и антрополошко проучавање Бежаније проширује перспективе посматрања ове целине и покушава да сагледа тренутни друштвено-културни оквир њених становника. Овај рад заснован је на спроведеном архитектонско-антрополошком истраживању у виду мапирања проучаваног простора, опсервације и обављених неформалних разговора са становницима. Настојаћемо да на основу расположиве грађе покажемо да је Бежанија данас готово скрајнут градски топоним, јер су јој границе делом неодређене и замагљене услед специфичног урбаног развоја Новог Београда током (пост)социјализма. Један од опшних налаза је да локални идентитет становништва такође прати ове трендове, што значи да поистовећивање људи с местом живљења бива другачије перципирано код различитих генерација, у зависности од промена у архитектури насеља.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Бежанија, Нови Београд, Београд, Србија, границе, урбани развој, архитектура, етнологија и антропологија*

ABSTRACT:

Being one of the older settlements in the present-day City of Belgrade, more precisely the municipality of Novi Beograd, Bežanija is a place boasting rich historical, urban planning, and architectural features. Moreover, the ethnological and anthropological study of Bežanija expands the perspectives of this urban neighbourhood, attempting to examine the current social and cultural framework of its inhabitants. This paper is based on the architectural and anthropological research conducted in the form of mapping the studied area, observation, and informal interviews with residents. On the basis of the available material, the author endeavors to show that Bežanija is nowadays almost a marginalised city toponym, due to partly indeterminate and blurred boundaries caused by the specific urban development of Novi Beograd in (post)socialist era. One of the general findings is that the local identity of the population also follows the trend, which means that people's identifying with a place of residence is differently perceived by different generations depending on changes in the architecture of the neighbourhood.

KEYWORDS: *Bežanija, Novi Beograd, Belgrade, Serbia, boundaries, urban development, architecture, ethnology and anthropology*

Увод¹

Београд и његове стамбене четврти представљају занимљив и још увек недовољно атрактиван предмет проучавања, односно истраживачки правац у различитим научним дисциплинама. Урбани развој престонице Србије кроз историју занимљив је због вишеструких културних, друштвених, архитектонских, политичких, економских и других утицаја. У том смислу, заједнички рад стручњака из различитих наука може да баца светло на неке појаве и процесе који се чине довољно јасним али недовољно обрађеним. Бежанија јесте једно од старијих насеља у данашњем Граду Београду односно Општини Нови Београд, чија су урбаноисторијска и архитектонска обележја богата и указују на подједнако занимљив културни и друштвени аспект заступљен међу људима који ту живе. Наиме, реч је о израженом локалном идентитету *Бежанинаца*, на који је утицао (пост)социјалистички урбани развој, специфичан због тога што је успео да скрајне Бежанију као градски топоним у данашњем периоду и тиме јој границе учини делом неодређеним и замагљеним. То значи да поистовећивање људи с местом живљења бива другачије перципирано код различитих генерација у зависности од промена у архитектури насеља.

Архитектонско-антрополошка истраживања нису честа, али су она досадашња поучна и пионирска, утолико што се баве урбаним феноменима на подручју Београда. Вредно је поменути студију усмерену на проучавање суседских односа у врачарским двориштима на почетку XXI столећа, под утицајем урбанизације и инвеститорске градње. У њој ауторке, пратећи токове развоја Београда, истражују типове суседских односа наспрам типова дворишта на Врачару, као и инвеститорску градњу која преобликује у великој мери начин живота становника овог насеља.² Друга антрополошка истраживања имала су такође за циљ да у урбаним срединама изучавају не само суседство већ и

промене које се одражавају на становништво у односу на урбани развој, што показује у својим радовима и Весна Вучинић Нешковић. Бавећи се Старим сајмиштем, ова ауторка је дала свеобухватни увид у стање тог новобеоградског насеља и будуће правце његовог урбаног развоја. Поред тога, дала је пресек стања у области урбане антропологије како у свету тако и у домаћој науци, наговештавајући да етнологи и антрополози треба да се систематски баве проблемом социокултурне промене услед модернизације, као што су то учинили социолози као сарадници урбаниста и архитеката.³ Иста ауторка је анализирала културне опречности у два кинеска града (Кунминг и Пекинг), односно поређећи навике и обичаје становништва у два временска периода, који су битно измењени под утицајем преображаја друштва у социоекономском смислу.⁴

Остала истраживања из овог домена показују да је оно што потенцијално може да учини блиским етнологију и антропологију с архитектуром јесте проучавање простора. Значења која људи придају свом физичком окружењу, као и повратни утицај тог окружења на људе, могу помоћи будућим развојним пројектима, пре свега у градским срединама. Простор се, дакле, обликује културно и друштвено а не само физички и материјално, што показује да је људски фактор и те како битан у разматрању и анализи одређених појава и процеса везаних, између осталог, и за функционисање насеља. Посреди могу бити не само села већ и градови, што показују истраживања из домаће науке,⁵ али и слични напори других аутора у свету.⁶ У том смислу, наше истраживање свој фокус баца управо на један такав простор (насеље Бежанија), око којег се многобројни друштвени процеси одигравају, а условљени су специфичним урбаним развојем Новог Београда током (пост)социјализма.

Кратак историјат Бежаније

Бежанија се као насеље дуж и у залеђу реке Саве први пут спомиње у *Крушевском њоменику*, из 1713. године, једном од поменика мана-

стира Добрун код Вишеграда. У тој књизи је наведено да Бежанија као граничарско насеље постоји још од 1512. године, са 32 насељене српске породице. То је уједно и прво урбано насеље које се помиње на територији данашњег Новог Београда, чији назив води порекло највероватније од тих првобитних породица, досељених током *бежања* од отоманске власти са друге стране Саве.⁷ Међутим, ово подручје, као и читава област Срема којој Бежанија припада, потпада под власт Османског царства. Тако у другој половини XVI столећа постоји помен овог насеља, као и других у његовој близини, и то Земуна, Батајнице, Бановаца и Добановаца, претежно хришћанских насеобина. Док је 1590. године пописано 41 домаћинство под турском влашћу, 1698. године је забележено 7 кућа под аустријском влашћу (Петроварадинска област). Други податак се сматра неистинитим јер су српски кнезови тадашњим пописним комисијама дали другачије податке, те да су у Бежанији заправо на крају XVII века била 43 домаћинства.⁸ Насељавање Мађара, Немаца и осталих народа у Срему било је присутно почев од тог периода током читавог XVIII века, када Бежанија постаје део земунског властелинства, а ту се 1798. године помињу прве три досељене немачке (швапске) породице. Потресе на нивоу читавог Срема доноси XIX век, а тиме и у овом насељу, нарочито током мађарске револуције 1848/1849. године, у чијем су гушењу учествовали и Бежанинци српске националности.⁹

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918, касније Краљевине Југославије, Бежанија доживљава процват као насеље у чијем атару је изграђен тадашњи београдски аеродром 1927. године. Био је то један од многобројних тадашњих планова о ширењу града на леву обалу Саве, направљених још 1923, чије остварење није спроведено у дело током читав међуратни период због недостатка радне снаге и финансијских средстава. Међутим, у близини аеродрома је никло Ново насеље, у којем су живели запослени у ваздушној луци, између Бежа-

Сл. 1 / Некадашњи изглед Војвођанске улице
(извор: Мајијашевић и др. 2013: 133)

није и Земуна. Простор омеђен данашњим мостом Газела и Старим савским мостом испуњен је изграђеним стамбеним кућама у насељу Старо сајмиште. Подручје Бежаније и Земуна припало је Управи града Београда 1934. године, што је био такође један од покушаја да се град прошири на леву обалу Саве.¹⁰ То је остварено након Другог светског рата, када 1948. године почиње изградња Новог Београда исушивањем пространих мочварних предела, а сврха подухвата била је усклађивање потреба друштва, које је имало високу стопу наталитета и миграција на релацији село–град. У кратком временском периоду је ваљало саградити низ стамбених блокова за велики број људи који су у њима почели да се осећају отуђено, јер пратећи садржаји нису били шире присутни у оквиру насеља све до краја XX века, када то почиње да се мења. Значење изградње Новог Београда било је потврђивање тадашњег социјалистичког поретка кроз архитектуру.¹¹ На том путу стајало је и насеље Бежанија, које је у периоду од 1948. до 1955. године било засебна општина у оквиру града Београда. Већи део атара овог села постао је погодно тле за изградњу вишеспратница и стамбених блокова. Поред ових насеобина, никло је још неколико насеља за време социјалистичког

друштвено-политичког уређења, међу којима се издвајају Ледине и Бежанијска коса.¹² Део наведених процеса није био само просторно већ и административно *брисање* Бежаније, најпре 1955. године, када је општина под истим називом своје ингеренције предала новоуспостављеној општини Нови Београд, у оквиру које је наставила да функционише као месна заједница. Затим је 1972. Бежанија припојена Београду и у службеном статистичком оквиру, заједно са другим сличним насељима у *равнојачној зони београдске агломерације*, као што су нпр. Вишњица, Миријево, Кумодраж, Раковица, Крњача итд.¹³ У том периоду, Бежанија је почела да губи свој урбани и локални идентитет, као насеље које је имало велики број занатских и трговачких радњи, кафана, фарбара итд (сл. 1).

Догађаји везани за распад социјалистичке Југославије током деведесетих година XX века, битно су изменили и демографску слику Бежаније. Миграције становништва услед ратних збивања довеле су у овај део Србије нову популацију Бежанинаца. Током историје ови процеси нису били страни, јер су се вековима досељавали једни, а одсељавали други.¹⁴ Данашња територија Бежаније, иако знатно умањена, сведочи о некадашњем насељу с леве обале Саве у доњем Срему. Иако је Месна заједница у оквиру Општине Нови Београд,¹⁵ која броји око 215 000 становника према последњем попису из 2011. године,¹⁶ Бежанија представља засебну целину у којој су културно-просветни, спортски, забавни и економски живот били на завидном нивоу, идући историјском вертикалом, о чему је већ опширније писано.¹⁷ Њен развој такође је условљен постсоцијалистичком урбаном трансформацијом која је Нови Београд на почетку XXI столећа обликовала као савремено стамбено и пословно средиште читавог града Београда.¹⁸ Највеће урбане промене у Бежанији дешавају се 2004. године, када долази до градње стамбених објеката на крају северног дела Блока 61 и 62. Поред тога, све веће саобраћајне гужве у бежанијском насељу условиле су проширење

Војвођанске улице, започето 2008. а завршено 2012. године.¹⁹ У том смислу, овај рад ће архитектонско-антрополошком анализом приказаи савремено стање скрајнутог градског топонима услед специфичног урбаног развоја, што све прати и људски фактор, а чији утицај говори о не тако занемарљивом поистовећивању с местом живљења.

Мапирање простора: архитектонска анализа савременог насеља Бежанија

Мапирање простора примењује се у архитектонским областима као што су урбанизам и пројектовање. За циљ има бележење постојећег стања простора на којем се врши интервенција. Оквир бележења обухвата мапирање постојећих позиција околних објеката, као и њихову намену, препознавање репера (места по којима се дата локација препознаје), активности, промета људи, места сусрета, зонирања зелених површина, јавног саобраћаја итд. У зависности од захтева пројекта и интервенције која треба да се изврши на локацији, мапирањем се прикупљају неки или сви од претходно поменутих чинилаца. Разлози мапирања могу бити бројни, а за потребе овог истраживања били су испитивање видљивости граница Новог Београда и Бежаније, као и утицај простора на нову градњу.²⁰

Локација на којој је извршено мапирање представља простор Старе Бежаније, место где је настало бежанијско насеље и са којег се проширило на данашњи простор Бежанијске косе. Мапирањем простора забележени су постојећи објекти и њихове намене, с циљем провере утицаја нове градње на постојећу. Дакле, да ли је ново насеље успело да *пришисне* старо и утиче на померање граница или њено брисање. Из тог разлога кретање је вршено у оквиру самог старог бежанијског насеља, које такође представља границу данашњег насеља Бежаније и Новог Београда.

Место започетог мапирања представља улица Тошин Бунар, која се налази изван подручја Старе Бежаније. Идеја је била да се, попут пролазника, уђе са простора Новог Београда на за-

дато подручје. Тиме се преиспитује постојање границе и место одакле она почиње. Прва запажања су грађевине Студентског града, стамбених објеката Блока 4, ресторан „Тошин бунар“ и маркет „Аман“. При наставку кретања у правцу косе (падине), наилазимо на стари и запуштени објекат некадашњег аутобуског стајалишта, што је утврђено на основу конструкције која се више не користи у изградњи ових објеката. Позиција старог стајалишта је иза новог, које се налази на раскрсници Тошиног бунара и Студентске улице. Објекат је запуштен и померен је у други план, а питање је да ли ће се рушити с даљим уређењем Новог Београда. Настављајући дуж улице Тошин бунар са наше десне стране видљиви су терени фудбалског клуба „Раднички“. Од овог места уочавамо појаву првих објеката какви су могли да се виде и у старом бежанијском насељу. Иако још нисмо ушли у границе старог насеља, на овом простору се налазе старе једнопородичне куће. Током самог мапирања је уочено да су оне слободностојеће, те да је већина њих прикривена како се не би *кварила* спољна слика Новог Београда. Прикривање је извршено постављањем билборда на фасаду, окренуту према саобраћајници. Остатак објеката који нису прикривени налазе се недалеко од надвожњака ауто-пута. На том примеру уочено је како нова градња утиче на постојећу. Може се претпоставити да су постојале иницијативе за рушење ових објеката, али да власници на то нису пристали (сл. 2).

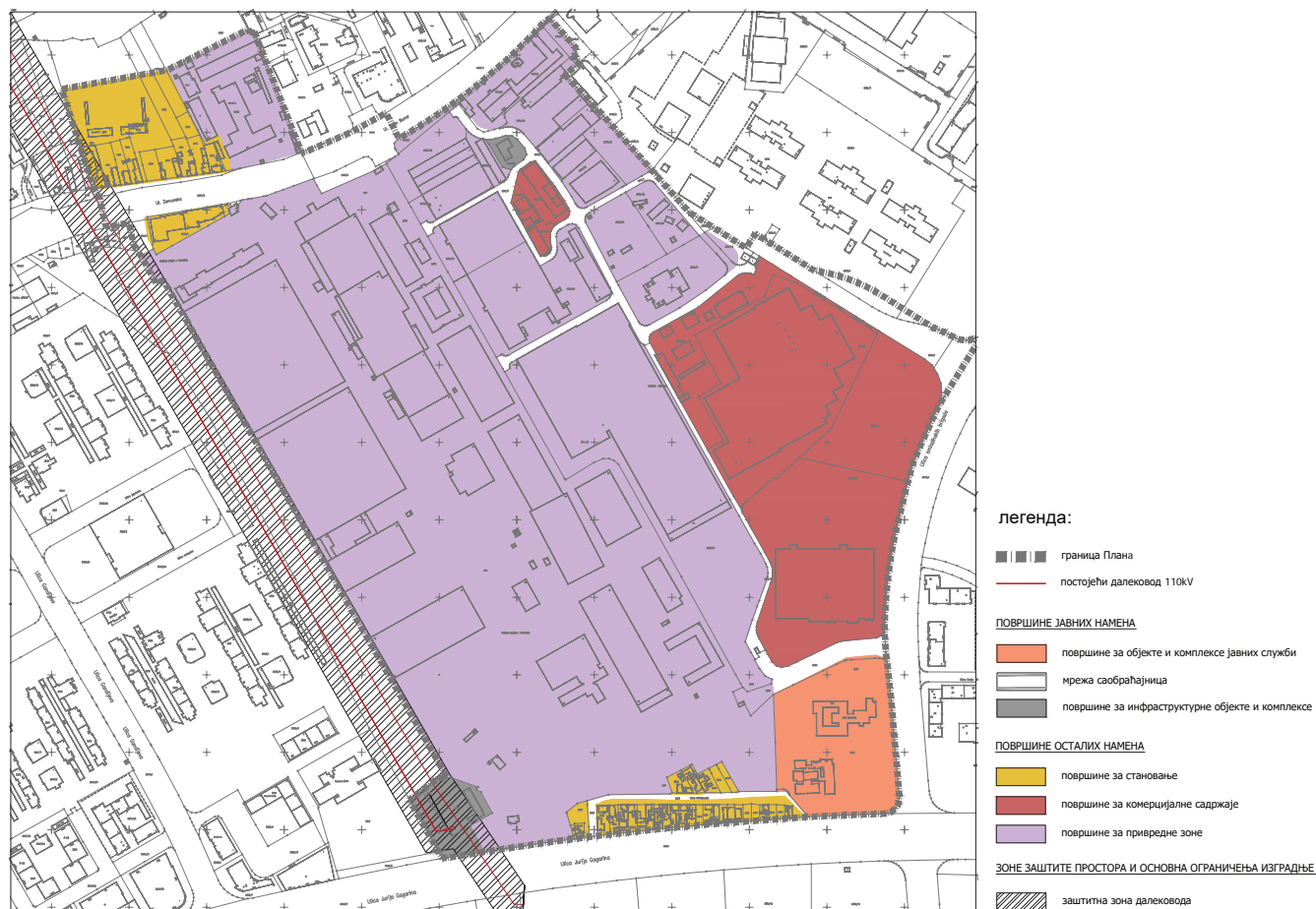
Кад прођемо испод надвожњака у наставку улице, долазимо на простор великих зелених површина, које нису уредили ни приватна лица ни званична комунална предузећа. Постоји могућност да су те површине раније биле њиве, које су проширењем града изгубиле функцију и тренутно чекају изградњу нових објеката. Раније смо пролазећи поред ових површина имали прилике да приметимо домаће животиње, козе и кокошке. Очито је да се поједине породице баве сточарством, односно да животиње припадају припадницима ромске популације који живе испод железничке станице Тошин бунар и

Сл. 2 / Запуштене куће и двориште у старом бежанијском насељу (фотографија: М. Сijanкић)

на почетку Земунске улице. Једини објекти који, за сада, чине стару градњу су у другом плану или су скривени од саобраћајнице. Настављајући кретање, запажамо ресторане „Дрен“ и „Рецепт“, потом у продужетку спортски центар „Визура“ и ауто-сервис „Мацура“. Посматрани у односу на своје окружење, наведени објекти не припадају плану регулативе и уређења Новог Београда, због чега је извесна могућност да су постојали, можда у другом облику, и пре развоја новог насеља. Иако простор око поменутих објеката не представља почетак Старе Бежаније, од те позиције назиремо обриси тако уређеног насеља. Тиме завршавамо кретање кроз Тошин бунар, с позицијом на почетку Земунске улице. Њу чине градилишта и новоградња у драстично већој мери. У даљини се запажа изградња солитера „West 65“, док се уз коловоз гради стамбени простор „Савада“. За ово место битан је некадашњи репер, фабрика „ИМТ“, чији се простор полако одузима ради изградње нових стамбених и пословних објеката (сл. 3 и 4).²¹

Следећи корак у мапирању представља почетак старог бежанијског насеља. Изласком из Земунске и уласком у Војвођанску улицу у продужетку, прелазимо *невидљиву* границу између Старе Бежаније и Новог Београда. На овом

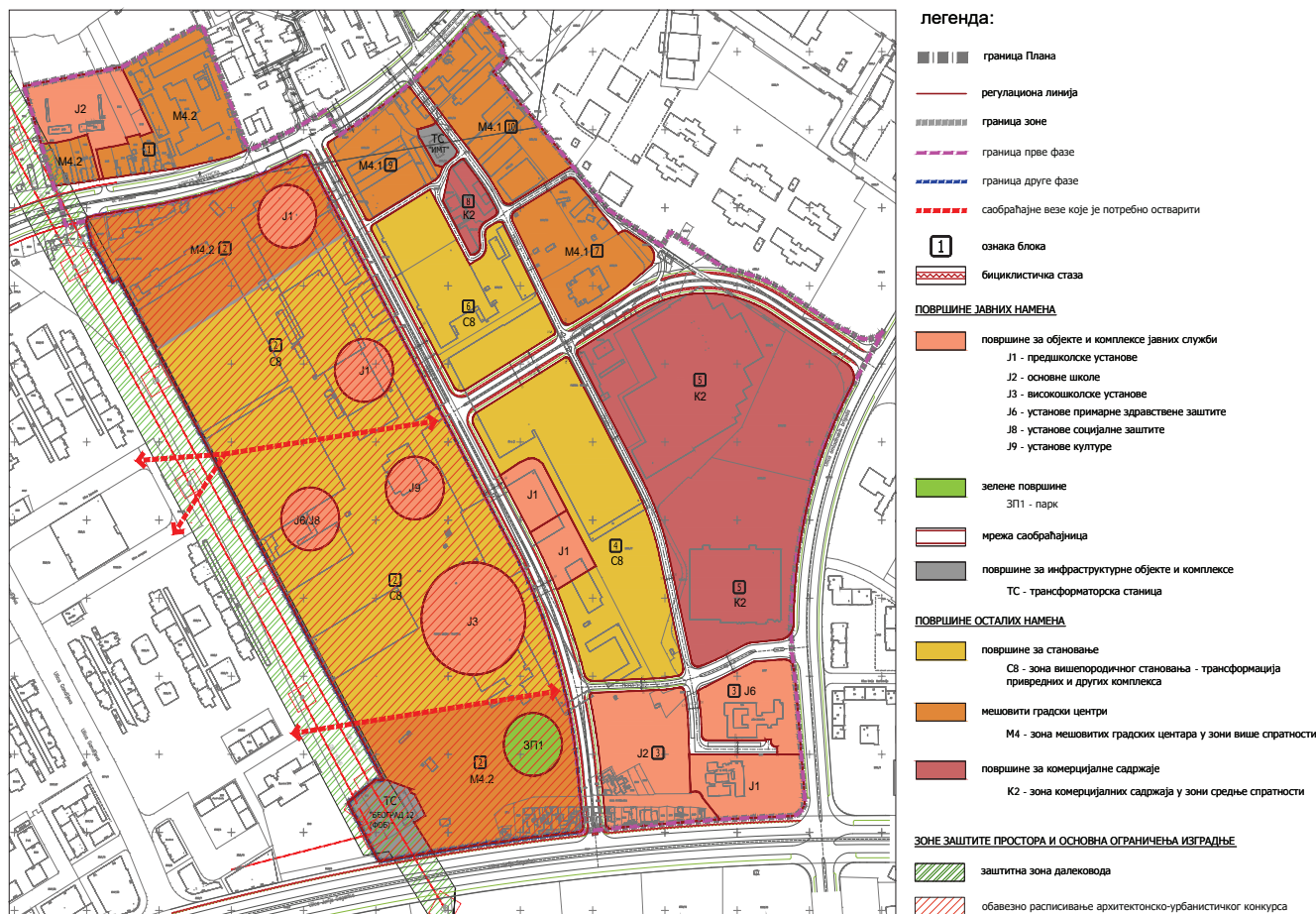

Сл. 3 / План ширенујне заузетости површина „ИМТ“-а (ПЦР подручја између улица Јурија Гагарина и Земунске)
(Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове града Београда)

месту већ уочавамо драстично повећање броја слободностојећих, једнопородичних објеката који су настали пре изградње новог насеља. Сваки објекат поседује капију с изласком у бочно и задње двориште с пратећим објектима, попут амбара које препознајемо у сеоским насељима. Даљим низањем, бежанијске пијаце, Цркве Светог Ђорђа, фудбалског клуба „Бежанија“, потом једног од најстаријих објеката овог насеља, зграде старе основне школе, добијамо утисак о просторној подели насеља старог пет векова. Реч је о јасној подели Војвођанске улице, гледано од краја Земунске, на десну страну – са старим објектима који чине старо бежанијско насеље, и леву страну, коју чини нова градња (сл. 6).

Тиме можемо рећи да постоји граница између Бежаније и Новог Београда, као и да њу одређује ова улица. Она заправо представља нову, померену границу. Обе стране улице су у прошлости биле испуњене слободностојећим објектима. Због потребе изградње нових објеката, улица је проширена а њена лева страна порушена и на том месту су подигнути вишеспратни стамбени објекти. На десној страни улице многе куће су напуштене, а дворишта зарасла. Због тога се стиче утисак гашења једне целине која уступа место новој градњи. Рушењем прве групе објеката, граница између поменута два насеља је постала јасно линијски видљива, док би даљим рушењем поново могла да се изгуби. Нову границу у будућности

АРХИТЕКТОНСКО-АНТРОПОЛОШКО ИСТРАЖИВАЊЕ БЕЖАНИЈЕ НА ПОЧЕТКУ XXI СТОЛЕЋА:
УТИЦАЈ УРБАНОГ РАЗВОЈА НА ГРАНИЦЕ И ПЕРЦЕПЦИЈУ НАСЕЉА

Сл. 4 / Планирано заузеће површина „ИМТ“-а (ПДР подручја између улица Јурија Гајарина и Земунске)
(Секретаријат за урбанизам и грађевинске услове града Београда)

Сл. 5 / Амбар уз ситамбени објекат
(фотографија: М. Сijanкић)

Сл. 6 / Војвођанска улица као граница старог и новог насеља
(фотографија: М. Сijanкић)

Сл. 7 / Приказ кретања током маирања
(илустрација аутора)

би можда чинила сама коса (падина). Уколико дође до заштите одређених објеката, ново насеље би могло да се интегрише у старо. Још не постоје регулациони планови који би предвидели даље проширење и уређење насеља. Једини који постоје за ову локацију односе се на саобраћајно уређење, а у наставку ћемо навести један од њих.

Кретање Војвођанском улицом завршавамо поред Споменика Бежанији, подигнутог поводом 500 година од првог помена имена села. Тиме улазимо у Виноградску улицу и полако се ближимо завршетку нашег обиласка. Уочавамо другачију организацију, јер се десном страном улице нижу слободностојеће куће са знатно већим двориштима него што је то био случај

у претходно посматраном подручју. Супротно томе, лева страна улице има поједине објекте запуштене, док је остатак привремено ту. Према плану детаљне регулације, ова деоница треба да постане део обилазнице ауто-пута (сл. 8).²² Таква промена би додатно могла да утиче на брисање граница између два насеља (Бежаније и Новог Београда), пре свега изградњом саобраћајнице, а потом и додатним оптерећењем повећањем протока возила. Просторна манифестација и границе насеља јесу видљиви, али остаје питање како ће се то одразити на проширење града у правцу (Старе) Бежаније.

За Бежанију као насеље не постоје јасно дефинисани урбанистички планови на основу

Сл. 8 / Планирана намена и површина, извод из ППР Београда
(Урбанистички завод Београда)

којих се може предвидети њен будући урбани развој. С убрзаним и нарастајућим испуњавањем површина Новог Београда новоградњом, почињу да се формирају урбанистички планови стамбених и пословних насеља (попут оног на подручју некадашњег „ИМТ“-а), која почињу да исцртавају слику правца будућег урбаног развоја Бежаније. Тренутни урбанистички планови одређених саобраћајница, као што су план детаљне регулације подручја уз Виноградску улицу, говоре у прилог једном од могућих праваца развоја насеља. На основу њих, може се рећи да ће Бежанија у наредном периоду имати велику улогу у повезивању Београда с околним насељима, као што ће и сама бити повезана с оближњим ауто-путевима.

Друштвено-културни оквир Бежаније и локални идентитет Бежанинаца

Етнолошко и антрополошко истраживање у већем броју случајева има за циљ да прикаже, анализира и контекстуализује механизме функционисања одређене заједнице, било да је реч о

култури, друштву, групи људи или неком другом облику удружене скупине појединаца. Методологија примењена у овом раду представља комбинацију опсервације и неформалних интервјуа. Први метод односи се на посматрање и бележење чињеница и догађаја, као и коментаре свих тих аспеката. Други метод подразумева разговоре које истраживач води с проучаваном популацијом у условима када долази до спонтане размене информација. То могу бити свакодневна виђања и други облици друштвеног контакта у којем се остварује неформална комуникација, када људи изражавају своје ставове и размишљања отвореније него што је то случај током формалног интервјуа, унапред заказаног и најчешће сниманог.²³

Методологија прикупљања грађе на основу исказа испитаника у овом раду састојала се од коришћења наведених метода (опсервација и неформални интервју), али је даља обрада материјала захтевала проналажење одређених културних образаца. У истраживању није коришћен упитник, будући да у неформалном разговору тај методоло-

Сл. 9, 10 / Црква Св. Ђорђа и зграда Старе основне школе у Бежанији, некадашње и садашње језиро насеља (фотографија М. Станкић)

лошки инструмент није обавезан јер се *ишњања њосављају на лицу места*.²⁴ Пошто су та места обично била локали и породичне куће, није било простора за разговоре нашироко о свакој теми, већ на ужем плану о самом доживљају места станавања, његовим границама и данашњем положају у оквиру Града Београда. Одмах се могло приметити да су људи старије (изнад 60 година), средње (између 30 и 60 година) и млађе (испод 30 година) генерације имали различита виђења насеља у којем живе, у односу на његову архитектуру и урбани развој кроз историју. Ти одговори су били записивани у бележницу из које су касније прекуцавани директно у рад као сирова грађа, да би се уз конкретно освртање на одређене делове тих материјала добијао друштвено-културни оквир места и његових становника. У њему је било важно сазнати шта за испитанике значи бити *Бежанинац*, односно како се обликује локални идентитет становништва, те које су границе Бежаније услед специфичног урбаног развоја Новог Београда током социјализма и постсоцијалистичке урбане транс-

формације у периоду од последње три деценије. Тако је добијена грађа анализирана у контексту овог истраживања, тј. посматрања Бежаније као скрајнутог градског топонима, што је допуњено коришћењем наредне методе.

Опсервација на основу које је извршено мапирање простора такође је дала увид и у тренутни друштвено-културни оквир Бежаније и њених становника, односно старог бежанијског насеља. У нашем случају реч је о насељу чије су границе замагљене услед урбаног развоја током различитих друштвено-економских и политичких система. Иако нпр. није званична граница старог бежанијског насеља, симболичка граница између Бежаније и Земунa може се пронаћи на простору са десне стране Улице Тошин бунар, код фудбалског клуба „Раднички“. Мапирање простора је показало да од тог појаса уочавамо старе, једнопородичне куће, какве налазимо касније у језгру проучаваног насеља. Почетна позиција (Улица Тошин бунар), показује да се простори кретања одвијају по унапред одређеним путањама (без задржавања), ка новом

аутобуском стајалишту, оближњем супермаркету „Аман“ или неким другим локалима (продавнице, кафићи, ресторани). Међутим, мапирање није било усмерено на просторе окупљања,²⁵ али је кретање рутом дуж Тошиног бунара, а касније Земунске, Војвођанске те Виноградске улице, уочено неколико аспеката друштвеног живота, карактеристичног за мање културне заједнице усмерене на сопствени поредак и егзистенцијални опстанак. Посреди је, најпре, *дивље* насеље испод железничке станице Тошин бунар, где се становници баве сточарством и сакупљањем секундарних сировина. Потом, занатске радње (фризерска, пекарска, тапетарска, цвећарска, металостругарска), и други локали, показују да је трговина на мало распрострањена, али да је урбани развој скопашњег датума усмерен ка рушењу старих кућа, а тиме и уклањању локала. Такав случај је већ заступљен код изградње супермаркета „Лидл“, новом градњом стамбених и пословних зона, „West 65“ и „Савада“, и оних дуж леве стране Војвођанске улице. Напоследку, рад удружења грађана „Стара Бежанија“, о којем ће касније бити речи у тексту, део је напора за одржање заједнице.

Тошин бунар у продужетку постаје Земунска улица, у којој старе, једнопородичне куће бивају све чешће присутне са десне стране, што постаје случај дефинитивно након почетка Војвођанске улице. Даље кретање показало је и присутност елемената народне архитектуре, као што су амбар и други пратећи дворишни објекти типични за панонске куће у Срему.²⁶ Према изјавама саговорника, такав начин живота је у прошлости представљао основу привређивања. Угледне бежанијске породице бавиле су се пољопривредом и имале су своје поседе на подручју не само поменутих новобеоградских блокова већ и правцем ка југозападу, на левој обали Саве (Галовица). Наша опсервација показала је да бављење пољопривредом није више толико присутно, али архитектура произашла из таквог начина живота опстаје дуж десне стране Војвођанске улице, уз границу између Новог Београда и Старе Бежаније. Новија градња дуж леве стране улице не одговара насељу ни естетски ни

садржајно, будући да локали у тим објектима не задовољавају основне потребе становништва. Тако нпр. ниједна мања продавница у новој згради није уочена, док је у старом бежанијском насељу мноштво таквих, у близини пијаце.

Језгро некадашњег села Бежанија налази се недалеко од раскрснице Војвођанске улице и Нехруове односно Марка Ристића. Поред две зграде основних школа „Јован Стерија Поповић“ и „Милан Ракић“, налази се стара зграда школе и дома здравља, Црква Светог Ђорђа и стадион ФК „Бежанија“ (сл. 9 и 10). Тај простор највише одсликава некадашњи изглед насеља, због чега је вероватно изабрано да ту и буде седиште Удружења грађана „Стара Бежанија“. Рад и активности удружења изнедрили су књигу *Бежанија у слици и речи*, а на веб-сајту се могу наћи вести о одржаном такмичењу у справљању пасуља и потоњем дружењу (Пасуљијада), као и одржаној литији поводом сеоске славе – Духова.²⁷ Зграда где је смештено удружење некада је била школа и Дом здравља (под заштитом државе), док су у непосредној близини били биоскоп и Дом културе.²⁸ Наведене активности представљају напоре заједнице да се она одржи и представи ка спољном свету не само као одржива већ и значајна у будућем одлучивању о урбаном развоју. Тиме би се даља градња морала обликовати у складу с потребама становништва, узимајући у обзир да се народна архитектура са слободностојећим, једнопородичним кућама мора очувати.

На крају Војвођанске улице, налази се споменик у виду обелиска, подигнут поводом пет векова постојања насеља Бежанија односно њеног првог помена (сл. 11). Символичким обележавањем простора, културна заједница настоји да скрене пажњу на своје постојање, али и да потврди свој легитимитет на одређеном простору. На тај начин, обликује се и локални идентитет Бежанинаца. Настављајући кретање Виноградском улицом, насеље све више поприма карактер типичне руралне средине, будући да слободностојеће куће сада имају већа дворишта у односу на такве објекте у Војвођанској улици. Уочене су и

Сл. 11 / Сйомен-обележје йоводом 500 йодина од йрвој йомена имена Бежаније (фойтографйа: М. Сйанкић)

куће за које постоји могућност да су у прошлости биле викендице, а сада су прилагођене сталном животу. Лева страна Виноградске улице има привремене и запуштене објекте, као и низ занатских радњи за оправку аутомобила, те једну пекарну („Сандо“). У овом делу уочено је најмање пешака али велики проток саобраћаја, уз једну линију градског превоза. Претпоставка је да ће будући урбани развој овај део бежанијског насеља потпуно изменити, јер ће фреквенција саобраћаја бити повећана, а инфраструктура пратити развој нових стамбених насеља и нове градње уопште. То ће се одразити и на друштвено-културни оквир насеља и његових становника, па ће напори да се Бежанија очува као насеље и градски топоним бити додатно отежани.

Када је реч о локалном идентитету становништва Бежаније, он се надовезује на уочено током теренског истраживања, односно опсервације и неформалних разговора. Готово сви Бежанинци сматрају да је њихово насеље не само

зайосйављено, већ и скрајнуто у данашњем административном уређењу, како на општинском тако и на градском нивоу. Припадници старије генерације (изнад 60 година), памте Бежанију као село односно насеље са свим елементима економског (пољопривреда, сточарство, рибарство) и друштвеног (пијаца, бископ, кафане, продавнице) живота. Њихов став према ондашњој социјалистичкој градњи био нарочито позитиван, будући да су знали да је коришћење сеоског атара за изградњу вишеспратница и великих стамбених блокова само почетни корак у девастацији њиховог места живљења. Исто тако, сматрају да ће и будућа нова градња (стамбена и пословна), додатно погоршати већ и онако тежак положај Бежаније, која се бори да *оисйане* тамо где је постојала током претходних столећа. Изражена је и бојазан да ће млађи нараштаји с временом заборавити где живе, чиме ће ова културна заједница доживети свој крах и *сйойиййи се* с новобеоградском у потпуности.

Нешто умереније ставове и размишљања гаје припадници средње генерације (између 30 и 60 година), код којих постоји тенденција прихватања солитера, популарно познатих као *Блокови*. Тај простор односи се првенствено на блокове 61, 62, 63, 64, 65, 70, 70а, 71, 72, 44 и 45. Дакле, урбани развој заступљен током социјализма за њих је потпуно прихватљив, за разлику од нове градње присутне у последњих четврт века. Наиме, потез са леве стране Војвођанске улице, описан у претходном делу рада, оцењује се претежно као *нейриклаган*, у естетском и егзистенцијалном смислу. То је уједно и знак да ће старе једнопородичне куће са десне стране улице такође бити срушене зарад урбаног развоја. Како наводе, многи европски и светски градови настоје да сачувају стара језгра различитих насеобина у оквиру урбаних целина, *док је код нас суйроййно, само зидај, йради, руши, нема везе колико је сйаро и какав значај има*. Неки истичу да је навијање за локални фудбалски клуб „Бежанија“ ствар наглашавања места порекла и немање жеље за припа-

дањем једном од два највећа клуба у земљи („Црвена звезда“ и „Партизан“).

Напоследку, млађе генерације (испод 30 година) сличног размишљају и сматрају да је Бежанију потребно сачувати као насеље, јер је важно имати *оазу* у оквиру свих тих *солићерчина*. Њихов став према новој градњи јесте позитиван, али само у оној мери у којој она неће угрозити Бежанију као насеље више од онога колико је већ учинила. Навијање за ФК „Бежанија“ се, као и код претходних саговорника, доживљава као припадност сопственом месту, али не на исти начин, јер оно иде заједно са симпатијама за један од два највећа спортска друштва у Србији. Постоји мишљење да заштитни знак Бежаније треба да постане низ од неколико конкретних места која ће посећивати и људи из других крајева Београда, иако није наведено како те локације треба да изгледају. На тај начин ће шира јавност моћи да схвати колико је важно да се очува једно од најстаријих насеља на подручју града, јер ће и други људи почети да га популаризују, након чега ће се и локалне општинске односно градске власти можда активирати у даљој заштити Бежаније.

Закључак

У овом раду је извршено архитектонско-антрополошко истраживање Бежаније на почетку XXI stoleћа, и то путем мапирања простора старог бежанијског насеља и разговора са становницима који ту живе. Таква методологија испоставља се као плодотворна јер одређену урбану целину сагледава вишедимензионално и даје могућности за нова проучавања у наредном периоду.

Проширење града и изградња нових објеката неизбежни су у развоју сваког насеља. Међутим, начином на који се проширење испољава на граници старог и новог насеља на подручју Бежаније, стиче се утисак о брисању њених граница. Сам процес не мора нужно бити лош по бежанијско насеље, али само уколико би дошло до планске интеграције двају насеља. Према тренутним званичним плановима и интервенцијама,

постаје очигледно да се значај старог бежанијског насеља потискује и све више баца у сенку Новог Београда. Због тога је потребно, пре свега сачувати – а потом и помоћу одговарајућег урбаног плана интегрисати – два насеља, Бежанију и Нови Београд, како прво не би изгубило свој урбани и локални идентитет.

Опсервација читавог простора од Студентског града до поменуте пекаре „Сандо“, дакле од Тошиног бунара преко Земунске и Војвођанске, све до Виноградске улице, показала је да је просторно понашање становника условљено урбаним развојем. Његов досадашњи утицај учинио је границу између Бежаније и Земуна замагљеном, односно јасном према новобеоградским блоковима. Међутим, даљи урбани развој не само што би додатно обрисао границу већ би у питање довео и функционисање насеља Бежанија.

Због тога се код становника јавља одређени вид отпора према прошлим и тренутним процесима урбаног развоја, чија је последица данашњи готово скрајнут статус Бежаније као градског топонима. У том смислу локални идентитет становништва такође прати ове трендове, односно показује да је поистовећивање људи с местом живљења другачије перципирано код различитих генерација, у зависности од промена у архитектури насеља. Код старијих Бежанинаца, Бежанија се схвата кроз носталгичне наративе о пређашњим временима када је била самостално насеље, али је због изградње Новог Београда *нестала*. Присутна је и критика постојећег система у којем *нема места* за ово насеље, које ускоро чека потпуно брисање из било ког административног регистра. Код припадника средње генерације постоји мишљење да је Бежанију неопходно сачувати, као што се то чини у иностранству са сличним насељима у великим градовима. Поистовећивање путем локалног фудбалског клуба представља жељу за припадањем месту порекла и *ишрећу ойцију* у контексту отпора према двојној клупској подели у Србији. Млађи становници Бежаније сматрају да припадност локалном фудбалском клубу иде уз симпатисање

једног од два највећа клуба. Они такође мисле да је насеље у којем живе потребно сачувати, али и даље промовисати кроз стварање локација на које ће долазити људи из других крајева Београда, чиме ће и власти обратити пажњу на становништво Бежаније и њихове проблеме.

Даљи урбани развој Општине Нови Београд односно Града Београда на почетку ХХ stoleћа неминован је процес који ће захватити и Бежанију. Како би насеље било сачувано, потребно је да урбани планери у будућности узму у обзир проучавања и мишљења стручњака различитих профила. Налази архитеката, етнолога-антрополога, социолога и других научника о *стању на*

терену помоћи ће да се у обзир узму потребе локалног становништва и да се развој града усмери у правцу погодном и за власт и за народ.

Др Богдан Д. Дражета,
етнолог-антрополог, научни сарадник
Институт за етнологију и антропологију
Филозофски факултет Универзитета у Београду
drazetab@gmail.com

Младен Д. Станкић,
архитекта, самостални истраживач
Београд
mladenstc@gmail.com

НАПОМЕНЕ:

- 1] Овом приликом желимо да захвалимо младом Петру Војновићу, који нам је много помогао током обављања теренског истраживања.
- 2] Ковач и Ковач 2010.
- 3] Вучинић 1995. Вредно је поменути и рад који сажима антрополошка и архитектонска тумачења друштвене улоге једног загребачког културног комплекса. Galjer, Lončar i Rubić 2018.
- 4] Вучинић-Нешковић 2009.
- 5] Вучинић 1993; 1999; Vučinić-Nešković 2012; Љубоја 1984; Ђаповић 1995; Дивац 2002; Радовић 2012; 2014; 2017; Богдановић 2019; Дражета 2018; 2019.
- 6] Lefevr 1974; Low 1996; 2006; Caldeira 1996; Bădescu 2015; 2017.
- 7] Матијашевић и др. 2013: 12–13; Ranković 2011: 119.
- 8] Шулетић 2013: 97–99, 127, 140.
- 9] Ranković 2011: 119; Матијашевић и др. 2013: 23–25.
- 10] Ranković 2011: 119–120; <https://www.4zida.rs/blog/novi-beograd-pre-novog-beograda/> [22. 3. 2020]
- 11] Ranković 2011: 120.
- 12] Матијашевић и др. 2013: 19; Дражета 2016; <https://www.danas.rs/politika/ledine-svi-smo-mi-beogradjani/> [22. 3. 2020]
- 13] Матијашевић и др. 2013: 19; Stevanović 2004: 114; Систематски списак насеља у Републици Србији 2011.
- 14] Матијашевић и др. 2013: 12–20.
- 15] У званичној административној подели Општине Нови Београд уочавају се три месне заједнице које помињу име Бежаније, и то Бежанија, Бежанијски блокови и Бежанијска коса. Међутим, друге месне заједнице такође се налазе у некадашњем атару села Бежанија (Сава, Младост, Савски кеј и Стари аеродром). *Одлука о месним заједницама на територији градске општине Нови Београд* (пречишћен текст) 2013: 2–7.
- 16] Републички завод за статистику 2013.
- 17] Матијашевић и др. 2013: 118–136; 140–162.
- 18] Ranković 2011: 120–123.
- 19] Веб-сајт Телевизије В92, *Evo kako izgleda Vojvodanska (ФОТО)*, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2014&mm=04&dd=25&nav_id=840509 [20. 7. 2020]
- 20] О мапирању у архитектури писано је опширније на другом месту: Allen 1999.
- 21] *План дејтаљне реулације иогручја између улица Јурија Гајарина и Земунске („ИМТ“), Градска општина Нови Београд* 2016.
- 22] *План дејтаљне реулације иогручја уз Виноградску улицу, са саобраћајном везом до аутоујушне обилазнице, градске општине Нови Београд и Сурчин* 2016.
- 23] Више о теренском истраживању и методама које се користе у етнологији и антропологији писано је на другом месту: Вучинић-Нешковић 2013.
- 24] *Нав. дело*: 158.
- 25] Простор кретања означава уобичајено кретање људи у одређеном правцу, док се простор окупљања одређује мапирањем зона комерцијалне, религијске и друштвене активности. Оба аспекта потпадају под просторно по-

нашање тј. специфичне облике јавној ионашања људи, и то такве које подразумевају савлађивање (прелажење) одређене раздаљине, односно кретање кроз град. Вучинић 1999: 17, 143.

- 26] Амбари су грађевине од дрвета, саграђене у дворишту насељам куће за смештај животиња (јечма, хлебној животињи, ражи и проса). Украшени су резбаријом у дрвету и могу се наћи на читавој територији Срема. У доњем Срему се налазе најдекоративнији амбари, чији је сваки део украшен богатом геометријском и биљном орнаментиком. Уз амбар

се подижу и котобање (спремшта за кукуруз у клипу), и заједно представљају нераскидиву целину, јер се упоредо развијају. Орлић-Пешић 1989: 209–210.

- 27] Веб-сајт удружења грађана „Стара Бежанија“, <https://www.starabezanija.rs/> [29. 3. 2020]
- 28] Поред ових места, помињу се и вокално-инструментални састав „Старси“, игранке, прославе рођендана, организовани дочеци Нове године, кафане и разна дружења. Матијашевић и др. 2013, 118–136; 140–162.

ЛИТЕРАТУРА:

Allen, S. (1999), *Points + Lines*, New York: Princeton Architectural Press.

Bădescu, G. (2015), Dwelling in the Post-War City Urban Reconstruction and Home-Making in Sarajevo, *Revue d'études comparatives Est-Ouest* 46 (04) (Paris): 35–60.

Bădescu, G. (2017), *Post-War Reconstruction in Contested Cities: Comparing Urban Outcomes in Sarajevo and Beirut*, in: *Urban geopolitics: Rethinking planning in contested cities*, eds. Rokem J. and Voano C., Abingdon: Routledge, 17–32.

Богдановић, Б. (2019), *Антропологија града* : политичко конструисање простора, Београд: Етнографски институт САНУ.

Вучинић, В. (1993), *Антрополошка анализа старог језира Дубровника: корелација између физичке структуре града и просторној ионашања његових становника*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Вучинић, В. (1995), Антропологија у „дивљим“ насељима: поглед на Старо сајмиште у Београду, *Гласник Етнографског института САНУ* 44 (Београд): 168–184.

Вучинић, В. (1999), *Просторно ионашање у Дубровнику*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду.

Вучинић-Нешковић, В. (2009), Нека опажања о културним опречностима у савременој Кини: Кунминг и Пекинг двадесет година касније, *Етноантрополошки проблеми* 4 (3) (Београд): 161–195.

Vučinić-Nešković, V. (2012), BITEF Behind My Apartment Building: How an Anthropological Field Site (Literally) Came into My Backyard, *Antropologija* 12 (Belgrade): 11–40.

Вучинић-Нешковић, В. (2013), *Методологија шеренској истраживања у антропологији*, Београд: Српски генеалогски центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.

Galjer, J., Lončar, S. i Rubić, T. (2018), Društvena uloga radničkog narodnog sveučilišta „Moša Pijade“ (RANS), *Andragoški glasnik* 22 (Zagreb): 17–26.

Дивац, З. (2002), *Комунистички ритуали*, у: Обичаји животног циклуса у градској средини, Посебна издања Етнографског института САНУ 48, ур. Дивац З., Београд: Етнографски институт САНУ: 227–234.

Дражета, Б. (2016), Економске стратегије припадника кинеске заједнице на Новом Београду, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 80 (Београд): 185–194.

Дражета, Б. (2018), Нацрт истраживања јавних градских простора у Мостару и Сарајеву, *Гласник Етнографског музеја у Београду* 82 (Београд): 53–70.

Дражета, Б. (2019), *Проблеми идентификације у (не)формално подељеним градовима у Босни и Херцеговини: комуникативна анализа идентификацијских процеса у Мостару и Сарајеву*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Ђаповић, Л. (1995), Проблеми испитивања културе становања у граду, *Гласник Етнографског института САНУ* 44 (Београд): 159–167.

Caldeira, T. (1996), Fortified Enclaves: The New Urban Segregation, *Public Culture* 8 (2) (Durham, NC): 303–328.

Kovač, S. i Kovač, J. (2010), Vračarska dvorišta u prvoj deceniji XXI veka: Arhitektonsko-antropološko istraživanje susedskih odnosa, *Antropologija* 10 (Београд): 9–23.

Lefevr, A. (1974), *Urbana revolucija*, Beograd: Nolit.

Low, S. (1996), The Anthropology of Cities: Imagining and Theorizing the City, *Annual Review of Anthropology* 25: 383–409.

Low, S. (2006), *Promišljanje grada: Studije iz nove urbane antropologije*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Љубоја, Г. (1984), Правци урбане антропологије, *Етнолошке свеске* 5 (Београд): 5–10.

Матијашевић и други (2013), *Бежанија у слици и речи*, Београд: Удружење грађана „Стара Бежанија“.

Одлука о месним заједницама на територији градске општине Нови Београд (пречишћен текст) (2013), *Службени лист града Београда* год. LVII, бр. 1 (Београд): 2–7.

Орлић-Пешић, М. (1989), Рурална архитектура амбара и ко-тобања у Срему, *Етнoлошке свеске* 10 (Београд): 209–214.

План дејтаљне реулације погочрја између улица Јурија Гајарина и Земунске („ИМТ“), Градска ошћина Нови Београд (2016), Београд: Секретаријат за урбанизам и грађевинске послове града Београда.

План дејтаљне реулације погочрја уз Виноградску улицу, са обраћајном везом до аутоууине обилазнице, градске ошћине Нови Београд и Сурчин (2016), Београд: Урбанистички завод Београда.

Пошс сћановнишћива, домаћинсћава и сћанова 2011. у Републици Србији : Становништво (књига 4). Вероисповест, матерњи језик и национална припадност – подаци по опшћинама и градовима (2013), Београд: Републички завод за статистику.

Радовић, С. (2012), *Градски шексћ и шћонимија и консћрукција локалној иденћишћешћ*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Радовић, С. (2014), *Београдски одоними*, Београд: Етнографски институт САНУ.

Радовић, С. (2017), Урбана истраживања у етнологији и антропологији у Србији – од „удаљеног погледа“ до „субдисциплине“, *Ећноанћрошћолошки шроблеми* 12 (2) (Београд): 583–601.

Ranković, D. (2011), *New Belgrade Post-War Identity : Sustainable Modern City : Urban Transformation*, *Ethnologia Balkanica* 15 (Berlin): 117–123.

Сисћемашћски сћисак насеља у Републици Србији (2011), Београд: Републички завод за статистику.

Stevanović, R. (2004), Gradska naselja Republike Srbije u popisu ma stanovništva od 1948. do 2002. godine, *Stanovništvo* 1–4 (Beograd): 109–126.

Шулетић, Н. (2013), *Сремски санџак у XVI веку*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Интернет извори:

Веб-сајт телевизије В92, *Evo kako izgleda Vojvođanska (FOTO)*, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2014&mm=04&dd=25&nav_id=840509/ [20. 7. 2020]

Веб-сајт удружења грађана „Стара Бежанија“, <https://www.starabezanija.rs/> [29. 3. 2020]

Ledine – svi smo mi Beograđani (2018), *Danas*, 23. januar [internet], dostupno na <https://www.danas.rs/politika/ledine-svi-smo-mi-beogradjani/> [22. 3.2020]

Novi Beograd pre Novog Beograda (2016), [4zida.rs/blog](https://www.4zida.rs/blog/) [internet], dostupno na <https://www.4zida.rs/blog/novi-beograd-pre-novog-beograda/> [22. 3. 2020]

Summary:

THE ETHNOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL STUDY OF BEŽANIJA AT THE START OF THE 21ST CENTURY: THE IMPACT OF URBAN DEVELOPMENT ON BOUNDARIES AND THE PERCEPTION OF A NEIGHBOURHOOD

Being one of the older settlements in the present-day City of Belgrade, more precisely the municipality of Novi Beograd, Bežanija is a place boasting rich historical, urban planning, and architectural features. Moreover, the ethnological and anthropological study of Bežanija expands the perspectives of this urban neighbourhood, attempting to examine the current social and cultural framework of its inhabitants. This paper is based on the fieldwork conducted in the form of mapping the studied area, observation, and informal interviews with the residents. A brief history of Bežanija attempts to present a neighbourhood thriving with various architectural, cultural and other influences, the disappearance of which has been caused by

the specific urban development rather than by wars and devastation. Its history from the early sixteenth century to the mid-twentieth century testifies about permanent migrations, clashes and significant social activities. On the basis of the available material, the author endeavors to show that Bežanija is nowadays almost a marginalised city toponym, due to partly indeterminate and blurred boundaries caused by the specific urban development of Novi Beograd in (post) socialist era. One of the general findings is that the local identity of the population also follows the trend, which means that people's identifying with a place of residence is differently perceived by different generations depending on changes in the architecture of the neighbourhood.

The architectural analysis showed that two neighbourhoods, Bežanija and Novi Beograd, should be preserved and then integrated by means of a proper urban plan, so that the former does not lose its urban and local identity. The anthropological analysis produced the social and cultural framework of Bežanija's inhabitants and the mechanisms of the functioning of their local identity. In the future, urban planners should take into account studies and opinions of experts of different profiles in order to plan the urban development of Bežanija as a neighbourhood that would suit both the government and the people.

Bogdan D. Dražeta, PhD

Research Associate
Institute for Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
drazetab@gmail.com

Mladen D. Stankić, MA

Architect
Belgrade
mladenstc@gmail.com

Illustrations

Fig. 1	The former appearance of Vojvođanska Street (Matijašević et al.)	Fig. 6	Vojvođanska Street as the boundary between the old and the new parts of Bežanija (photograph by M. Stankić)
Fig. 2	Abandoned houses and yards in the old Bežanija (photograph by M. Stankić)	Fig. 7	Display of the movement during mapping (author's illustration)
Fig. 3	Plan of current occupancy of "IMT" areas (Detailed Regulation Plan for Jurija Gagarina Street and Zemunska Street) (The Secretariat for Urban Planning and Construction of the City of Belgrade)	Fig. 8	Planned purpose of areas (excerpt from the General Regulation Plan) (The Urban Planning Institute of Belgrade)
Fig. 4	Planned occupation of "IMT" areas (Detailed Regulation Plan for Jurija Gagarina Street and Zemunska Street) (The Secretariat for Urban Planning and Construction of the City of Belgrade)	Fig. 9, 10	St. George's Church and the old elementary school building in Bežanija (the former and present core of the neighbourhood) (photograph by M. Stankić)
Fig. 5	A barn next to the house (photograph by M. Stankić)	Fig. 11	A memorial marking the 500th anniversary of the first mentioning of Bežanija toponym (photograph by M. Stankić)